

Cuvânt-înainte

Sfârșitul secolului trecut și primele două decenii din actualul au adus omenirea într-un nou punct de cotitură al progresului său istoric – marcat de-a lungul timpului de suișuri și de coborâșuri deopotrivă –, cu osebire prin schimbările extrem de rapide și greu de controlat în toate domeniile activității umane: de la cel economic, la cel politic, ideologic și social și până la, și mai ales la cel tehnologic. Cel din urmă ne-a dus în era revoluțiilor digitală, a inteligenței artificiale, a biologiei sintetice și a calculului cuantic.

Provocările și amenințările care însoțesc aceste schimbări, de-a dreptul exponențiale dacă le raportăm la altele din secolele anterioare, prin varietatea și mulțimea lor au generat în societatea omenească o *criză existențială* nemaîntâlnită până acum, care rezidă în dificultăți grave economice, politice, sociale, climatice etc., în pofida faptului că traversăm cea mai prosperă perioadă a existenței noastre pe Terra. Totodată, umanitatea în spațiul public se confruntă cu o *criză complexă* care induce frica în mulțimile de oameni de pretutindeni, de care profită, pe de o parte, regimurile autoritare sau în (re)formare și, pe de altă parte, companiile multinaționale. În acest context, democrația în general și cea de tip liberal ori neoliberal în special sunt în pericol, locul lor fiind revendicat tot mai apăsător fie de globalismul de tip progresist sau neomarxist, precum și de corporatism, fie de curentele care pun pe primul plan suveranitatea și patriotismul. În plus, am face o gravă eroare dacă am neglija capitalismul controlat din China care în ultimele decenii a făcut din această țară principalul atelier de producție al lumii, precum și planul de dezvoltare a noii generații de inteligență artificială (IA) lansat de guvernul chinez, pentru realizarea căruia au fost mobilizate toate resursele umane și instituționale, cum ar fi Executivul, armata, organizațiile de cercetare și industria de profil. Planul menționat previzionează că, până în 2030, China ar trebui să fie lider mondial în materie de IA.

În fine, însăși existența de peste un secol a statului național modern liberal-democrat este pusă sub semnul întrebării,

principalele sale funcții printre care asigurarea securității pentru cetățenii săi, buna gestionare economică, separarea puterilor în stat etc. fiind mult estompate și, pe cale de consecință, alimentând neîncrederea oamenilor în instituțiile puternic slăbite ale acestuia. Și mai trebuie luat în serios pericolul transformării sale în dictaturi tehnologice în toată regula, în special în situațiile în care tehnologiile avansate ajung la îndemâna unor răuvoitori, ale căror acțiuni ostile sunt facilitate de faptul că statele falimentare ori regimurile autoritare ori oportuniștii populisti nu pot asigura un control eficient al noilor tehnologii în plin avânt, care să asigure dezvoltarea și utilizarea acestora în beneficiul umanității¹. Pentru ca aceste lucruri să nu se întâmple și pentru un management corect al valului tehnologic următor care este foarte aproape de a inunda țărmlul și așa fragil al umanității, este nevoie de „state încrezătoare, flexibile, coerente, responsabile în fața cetățenilor (...) capabile să reacționeze rapid și decisiv, prin acțiuni legislative și, în mod esențial, printr-o strânsă coordonare internațională ... va fi nevoie de guverne mature, stabile și, mai ales, de încredere...”²

În acest cadru, noua carte a doamnei avocat Monica Cercelescu, jurist specializat în domeniul comunicării publice și scriitor mereu cu verbul la el, intitulată „*Justiția în era manipulării populiste*”, este de o deosebită actualitate, fiind o fotografie reușită a momentului pe care îl parcurge omenirea acum. Mai înainte de a prezenta câteva scurte opinii despre lucrarea menționată cu scopul de a încuraja nobilul act al citirii acesteia, consider a fi necesară reproducerea câtorva reflecții-manifest pe care autoarea le-a făcut într-o altă carte a domniei-sale, și anume: „În secolul XXI, lumea a avut și are încă parte de efectele a patru șocuri majore: 11 septembrie 2001, crahul financiar din 2008, criza pandemică începută în 2020 și, mai nou, războiul din Ucraina. Aceste crize au schimbat lumea și vor continua să o schimbe ducând la o degradare a drepturilor fundamentale și, odată cu aceasta, la stimularea tendințelor

¹ Despre subiect, a se vedea, pe larg, Mustafa Suleyman și Michael Bhaskar, *Următorul val. Inteligența artificială și cea mai mare dilemă a secolului 21*, Ed. Bookzone, București, 2024, pp. 218-219.

² *Ibidem*, pp. 219-220.

Cuvânt-înainte

spre autoritarism (...) Crizele și șocurile tot mai frecvente prin care trece omenirea în ultimele două decade au generat un apetit către statul totalitar, singurul care, în opinia multor oameni mai puțin educați, ar putea să restabilească ordinea și să le asigure siguranța financiară și fizică punând capăt corupției și crimei organizate, terorismului și războiului”³.

Revenind la lucrarea mai sus invocată, autoarea afirmă cu argumente că populismul este „o boală care macină democrația” iar atunci când preia controlul justiția este prima victimă a sa. Cu alte cuvinte, lovește în plin însuși fundamentul statului de drept și al valorilor promovate de acesta, în frunte cu drepturile și libertățile fundamentale. Printr-un mecanism bine pus la punct ce are drept constante prezentarea sa ca voce a poporului, inducerea unor temeri în societate, identificarea unui dușman comun, instigarea opiniei publice, erodarea încrederii cetățenilor în instituțiile fundamentale ș.a., populismul, în opinia doamnei Cercelescu, influențează politica, societatea și justiția. La rândul nostru apreciem că ofensiva populismului asupra democrației tradiționale este înlesnită de faptul că cei aflați la putere (uneori de prea mult timp!) nu au capacitatea de a răspunde la provocările și amenințările schimbărilor la care ne-am referit mai înainte dintr-o lipsă crasă de management al adaptării la noile condiții, ceea ce afectează în primul rând situația celor guvernați care astfel își pierd încrederea în autorități.

Din cuprinsul cărții am remarcat referirile pertinente la subiecte extrem de actuale și sensibile precum: populismul anticorupție (de pildă, dihotomia cinstiți contra penali, obstrucționarea politică a luptei anticorupție etc); conceptul de „populism penal” și legea ca instrument al manipulării emoționale (de exemplu, populismul penal și opinia publică, rolul mass-media în propagarea acestuia, juridicizarea și judiciarizarea ș.a.); justiția ca spectacol, un fel *de panem et circenses* al zilelor noastre pentru a obține o relativă liniștire și abatere de la problemele reale ale oamenilor; autoritarism cu sprijin popular (spre exemplu, justiția populară, publicul ca masă de manevră).

³ Monica Cercelescu, *Libertatea de exprimare în era turbulențelor*, Evrika Publishing, București, 2022, pp. 102-104.

Monica Cercelescu

La finalul lucrării sale foarte bine documentată și elaborată într-un stil clar și concis, autoarea concluzionează pe bună dreptate că pericolul real al populismului rezidă în faptul că „odată infiltrat în sistem, devine aproape imposibil de extirpat fără costuri imense pentru societate. O societate în care populismul dictează justiției este o societate condamnată la haos și dictatură.

Faptul că astăzi autoritarismul proliferază și în țări cu tradiție democratică, este dovada faptului că lumea a abuzat de drepturile și libertățile oferite de democrație. Drepturile abuzate creează „efect de bumerang”. Așadar, scăpate de sub control strategiile populiste ar putea să transforme regimurile democratice în unele autoritare.

Care ar fi însă „soluțiile” pentru a face față valului populist? În opinia autoarei, o primă „soluție” ar fi „conștientizarea problemelor și a efectelor politicilor populiste”, ceea ce doamna Cercelescu a și făcut pe parcursul cărții, cu mult succes, am spune noi. Referitor la identificarea „unor soluții concrete de a face față valului populist, cu tot arsenalul său distrugător”, ele ar putea avea la bază „mecanisme democratice puternice: o justiție fermă, mass-media liberă, o societate civilă puternică și o educație democratică”, adică valori pe care populismul le-ar vrea uitate.

În ceea ce ne privește, o felicităm pe autoare pentru demersul ei eseistic, lucrarea prin valoarea ei îmbogățind „Colecția eseuri” a Editurii Universul Juridic pe care cu onoare o coordonez de ani buni. În același timp, o îndemnăm pe autoare să continue pe această cale anevoioasă a cercetării pluridisciplinare profesionale a lumii în care trăim.

Ovidiu PREDESCU

În loc de prefață

Limbaaj, imagine, informație, comunicare, mediu, adevăr, minciună, manipulare, dreptate, justiție, emoție, sentimente, toate acestea intră sub lupa jurnalistei și juristei Monica Cercelescu în noua sa carte: *Justiția în era manipulării populiste*. O face nu doar din pură curiozitate intelectuală, ci mai ales în scopul de a identifica simptomele patologiei populiste și gravitatea bolii. Maniera în care examinează patologia populistă și prescrie tratamentul chirurgical (extirparea, cu costuri imense pentru societate!) mă face să cred că Monica ar fi fost un medic strălucit.

Cartea este binevenită într-un moment critic pentru societatea noastră și lumea în care trăim. De ce este binevenită? În primul rând, pentru că prevenirea și gestionarea unei boli necesită cunoaștere. În al doilea rând, pentru că trage un semnal de alarmă pentru cititorii preocupați de patologia populistă. Frica și ura, care mobilizează extremele politice – stânga și dreapta –, conjugate cu lupta împotriva nedreptății, în era digitală, în care rațiunea se mișcă lent, conduc la dictatura emoției. Iar emoția oferă, după cum observă filosoful Byung Chul Han, un mediu extrem de eficient pentru conducerea psihopolitică a persoanei în întregime. Psihopolitica pătrunde astfel adânc în interiorul persoanei și îi influențează acțiunile pre-reflexive.

Însă spectacolul mulțimilor și justiția spectacol, cu tot combustibilul emoțional și sentimental, pe care le regăsim în cartea Monicăi, ne aduce aminte de cel mai mare proces din istoria umanității: Procesul lui Iisus. În câteva zile, mulțimile, trec de la admirație la ură, de la ură la frică, manipulate fiind de clerici corupți. Sinedriul trece de la ură la frică. Pilat trece de la îndoială la frică. Presiunea mulțimilor și a liderilor religioși fanatici, ura și frica au învins. *Poporul a făcut dreptate*. Nu este nimic nou sub soare!

Lavinia TEC

Introducere

Justiția este prima victimă atunci când populismul preia controlul. Istoria ne-a demonstrat-o de nenumărate ori, dar refuzăm să învățăm lecția.

Epurările din justiție au fost un instrument prin care regimul comunist și-a consolidat puterea în România. Judecători, procurori și avocați considerați „burghezi” sau „reacționari” au fost îndeșărtați brutal din sistem și aruncați în închisori. În locul lor au fost instalați indivizi fără studii juridice, dar loiali partidului.

Tribunalele poporului au reprezentat un mecanism de control al justiției. Acestea erau instanțe speciale create sub influența Uniunii Sovietice, imediat după al Doilea Război Mondial și au fost înființate prin Legea nr. 312/1945¹, având misiunea declarată de a sancționa responsabilii pentru „dezastrul țării” și crimele de război. În realitate, tribunalele au funcționat ca un instrument politic, destinat să elimine opozanții regimului și să consolideze mitul comuniștilor drept „eliberatori ai poporului”. Așa-numiții „judecători ai poporului” erau numiți pe criterii politice și aveau rolul de a condamna foști lideri politici, militari și intelectuali, etichetați drept „dușmani ai poporului”. Justiția devenise un spectacol propagandistic, cu scenarii regizate, sentințele fiind dictate de interesele partidului, nicidecum de lege. Art. 2 din Legea nr. 312/1945 a fost special formulat pentru a justifica epurarea magistraților incozozi. Se stipula că sunt vinovați de „dezastrul țării” procurorii și judecătorii care „au ajutat sau săvârșit cu intenție acte de teroare sau violență”. O formulare vagă, dar suficient de flexibilă pentru a elimina orice opozant sub pretextul „justiției revoluționare”. Astfel, în numele luptei împotriva „dușmanilor poporului”, justiția și-a pierdut independența, devenind o simplă anexă a aparatului de propagandă comunist.

¹ Legea nr. 312/1945 pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război, publicată în M. Of. nr. 94 din 24 aprilie 1945.

Monica Cercelescu

Istoria se repetă! Magistrații sunt demonizați, hotărârile judecătorești sunt contestate public, iar principiile statului de drept sunt asaltate de vendetele politice. Dar, când democrația începe să tremure în fața presiunilor populiste, justiția devine ținta predilectă. Astăzi, sub masca democrației, asaltul populist asupra statului de drept este mai insidios ca niciodată, având la îndemână inteligența artificială, *social media* și alte instrumente digitale.

Nicio instituție nu este mai detestată de populiști decât justiția. Ura îndreptată împotriva judecătorilor și a avocaților este chiar un criteriu de recunoaștere a populiștilor. De ce? Pentru că, într-un stat democratic, judecătorii nu pot fi controlați ușor și pentru că avocații apără drepturile fundamentale pe care populiștii le disprețuiesc. Dar, mai ales, pentru că statul de drept stă în calea abuzului de putere și pentru că legile, aplicate corect, împiedică instaurarea regimurilor autocratice.

Acceptând, însă, atacurile asupra justiției, nu facem decât să deschidem larg porțile autoritarismului. Când mulțimea furioasă devine judecător suprem, când retorica suveranistă înlocuiește probele și când principiul separației puterilor devine un obstacol, sfârșitul democrației este iminent. Când judecătorii sunt transformați în inamici ai poporului, când sentințele devin instrumente de propagandă, iar independența instanțelor este distrusă sistematic, democrația moare.

În această lucrare mi-am propus să analizez mecanismele prin care populismul devine o armă fatală împotriva democrației, pornind de la discursurile manipulative până la subjugarea totală a instituțiilor judiciare.

În continuare, voi face o scurtă descriere a fiecărui capitol. Însă problema rămâne deschisă, pentru că inventivitatea populiștilor este nepuizabilă. E important să recunoaștem populismul, ceea ce este într-adevăr și foarte dificil, pentru că se ascunde sub masca democrației.

Capitolul I: Patologia populistă – o boală care macină democrația – se referă la criteriile prin care putem recunoaște populismul și explorează modul în care manifestările acestuia influențează politica, societatea și justiția, evidențiind atât mecanismele sale de funcționare, cât și consecințele asupra

Introducere

democrației. Mecanismul populist are câteva constante: se prezintă ca vocea poporului, induce temeri, identifică un dușman comun, instigă opinia publică și erodează constant încrederea în instituțiile fundamentale.

Unul dintre principalele instrumente ale populismului este retorica bazată pe frică și ură, prin care se construiesc „inamici de serviciu” – „soroșiștii”, „güleniștii”, refugiații, globaliștii, LGBT și alții. Această strategie duce la o permanentă „vânătoare de vrăjitoare”, în care responsabilitatea pentru eșecurile sociale este atribuită unor grupuri țintite. În acest context, războaiele culturale devin arme politice, fiind utilizate pentru a diviza societatea și a consolida susținerea electorală.

În vremuri de criză, populismul găsește teren fertil, erijându-se în salvator. Poate apărea oriunde, pe toată întinderea spectrului politic. Interesant este că populiștii de dreapta și cei de stânga se potențează reciproc: succesul unora determină radicalizarea celorlalți, generând un cerc vicios al extremismului.

Capitolul II: Justiția ca țintă predilectă a populiștilor – descrie strategiile prin care populiștii contestă și subminează legea și justiția, diversele metode prin care atacă sistemele juridice și instituțiile democratice. Printre tacticile analizate se numără atacurile directe la adresa sistemului judiciar, promovarea justiției populare, dar și manipularea fricilor colective pentru a crea un climat favorabil reformelor dorite de ei. Acest capitol analizează și conceptul de „identitate constituțională” și modul în care este folosit pentru a justifica acțiuni împotriva respectării deciziilor instanțelor europene. De asemenea, descrie metodele în care sunt capturate curțile constituționale și curțile de drept comun, precum și modul în care astfel de acțiuni duc la distorsionarea principiilor statului de drept, afectând echilibrul instituțional și independența justiției.

Capitolul III: Populismul anticorupție analizează modul în care populiștii parazitează lupta împotriva corupției ca un instrument politic, polarizând societatea între „cinstiți” și „penali”. Populiștii folosesc stindardul luptei anticorupție pentru a-și consolida puterea și pentru a distruge adversarii. Politica anticorupție este „marketizată”, devenind un produs electoral, iar realizările reale sunt umbrite de scopuri propagandistice,

subminând astfel încrederea în sistemul judiciar și în statul de drept. Odată capturată în plasa populismului, justiția începe să funcționeze sub presiunea opiniei publice și nu în baza legii. Alegerea vinovaților devine o decizie politică, iar pedeapsa devine o armă de eliminare a adversarilor. Trebuie să recunoaștem și să înțelegem că populismul anticorupție nu este despre curățarea sistemului, ci despre anihilarea oponentilor politici.

Capitolul IV: Populismul penal sau legea ca instrument al manipulării emoționale – analizează modul în care infracționalitatea ultramediatizată și spectacolul judiciar devin pretexte pentru hiperlegiferare, iar sentințele sunt dictate de furia mulțimii, nu de probe. Presa tabloidizată și *social media* amplifică isteria, iar politicienii oportuniști adoptă legi aberante, mutilând principiile fundamentale ale dreptului penal. Într-o astfel de lume, nimeni nu mai este protejat de lege, pentru că legea însăși devine un instrument al manipulării emoționale.

Capitolul V: Justiția spectacolului și populismul judiciar analizează consecințele spectacolului judiciar, în care procesele judiciare devin evenimente mediatic, iar deciziile sunt influențate de dorința de a satisface opinia publică. Iar când justiția devine un circ mediatic, judecătorii sunt demonizați sau transformați în eroi ai poporului, în funcție de modul în care deciziile lor răspund așteptărilor publicului. Presiunea opiniei publice începe să dicteze verdictele, iar sentințele devin arme politice. Când anumite hotărâri judecătorești sunt pronunțate pentru a „răcori” furia colectivă, transformându-se în instrumente politice, independența justiției este sacrificată pe altarul populismului. Fiecare scandal mediatic apare ca pretext pentru noi restricții, iar drumul spre autoritarism devine inevitabil.

Capitolul VI. Autoritarism cu sprijin popular – trage concluziile privind riscurile asociate acceptării politicilor infestate de populism. Dacă tolerăm atacurile populiste asupra justiției, acceptăm sfârșitul democrației. Într-o lume în care legea este scrisă sub influența fricii și a urii, nimeni nu mai este protejat. Și când justiția cade, totul se prăbușește.

Mecanismele prin care populismul duce la autoritarism sunt perfide și eficiente. Totul începe cu o criză, reală sau fabricată, în care populiștii se prezintă drept singurii salvatori ai națiunii. Apoi, identifică dușmani – elitele, presa liberă, justiția – și îi

Introducere

transformă în ținte ale urii colective. Odată ce opinia publică este manipulată, urmează subminarea sistematică a instituțiilor democratice: judecătorii sunt intimidați, curțile constituționale sunt politizate, iar legile sunt rescrise pentru a servi intereselor puterii. Populiștii își proclamă „voința poporului” drept singura lege legitimă, înlocuind democrația cu un regim autoritar, în care drepturile fundamentale devin simple privilegii acordate de stat.